

جبار رحمانی

عضو هیئت علمی مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی

نیم نگاهی به خودمان

جستارهایی پیرامون فرهنگ
و جامعه ایرانی

سرشناسه	: رحمانی، جبار، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: نیم‌نگاهی به خودمان: جستارهایی پیرامون فرهنگ و جامعه ایرانی/ جبار رحمانی.
مشخصات نشر	: تهران: اندیشه احسان، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۲ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۰۳-۲۴-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیفا
عنوان دیگر	: جستارهایی پیرامون فرهنگ و جامعه ایرانی.
موضوع	: فرهنگ ایرانی
موضوع	: Culture, Iranian*
رده بندی کنگره	: DSR۶۳
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۰۴۴
شماره کتبخانی ملی	: ۷۲۷۹۰۴۹

نیم‌نگاهی به خودمان (جستارهایی پیرامون فرهنگ و جامعه ایرانی)

مؤلف: جبار رحمانی (عضو هیئت علمی مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی)

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۱ شمارگان: ۵۰۰ قیمت: ۱۴۱۰۰۰ تومان

طراح و گرافیک: فرشید خالقی چاپ: هوران

آماده‌سازی و تولید: انتشارات اندیشه احسان ویراستار: قمر تکاواران

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزاً (چاپ، فتوکپی، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

دفتر نشر: تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، طبقه ۲، واحد ۵۰۷

تلفن: ۰۰۲-۶۶۴۶۶۰۰۲ - تلگرام: ۰۹۱۹۱۵۵۱۸۰۲ - سایت: www.andishehehsan.com

فروشگاه: تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی درب اصلی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۷

تلفن: ۰۰۱-۶۶۴۶۶۰۰۱ - [sociologybookstore](http://sociologybookstore.com) [andishe_hesnan](https://t.me/andishe_hesnan)

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	بخش اول: فرهنگ، هویت و قدرت در ایران
۱۳	مسئله نظریه هویت در ایران
۱۹	تحلیلی بر فرهنگ ایران در چهار دهه اخیر
۲۷	بحثی در باب ریشه‌های الگوهای فرهنگی ایرانیان
۳۳	آسیب‌شناسی اجتماعی آسیب‌زده و آسیب‌زا در ایران امروز
۳۷	بحران در کجاست؟
۴۱	هویت صاحب‌منصب ایرانی
۵۳	قبیله‌گرایی اخلاقی در ایران امروز
۶۳	فرهنگ و شخصیت در اصفهان
۹۱	بخش دوم: الگوهای بنیادین فرهنگی در میان ایرانیان
۹۳	«ابهام» در تعاملات ایرانیان
۹۹	در باب مفهوم «قسمت و تقدیر» در فکر و فرهنگ ایرانی
۱۰۷	نخبگی و مسئله رابطه با مردم
۱۱۵	در باب تنهایی و لزوم بازگشت تنهایی آیینی به زندگی ما
۱۱۹	در باب امر عمومی و فضای عمومی در فرهنگ ایران
۱۲۷	در بی قانونی قانون
۱۳۳	«کار نشد نداره»
۱۳۹	جامعه ایرانی به مثابه جامعه‌ای مضطرب و ناامن

بخش سوم: پدیده چندفرهنگی در ایران	۱۴۵
پیرامون چندفرهنگی در ایران: از تهدید تا ضرورت	۱۴۷
مسئله اقلیت‌ها در فرهنگ و سیاست ایران	۱۵۳
چرا از زبان‌های محلی می‌هراسیم؟	۱۵۹
مسئله شکاف نسلی - تفاوت نسلی	۱۶۳
خوزستان: حال آینده ایران	۱۷۱
بخش چهارم: خانواده و زن در فرهنگ ایران	۱۷۷
نگاهی به الگوهای بنیادین تعامل در خانواده ایرانی	۱۷۹
زنان، فراسوی دوگانه اندرونی/ بیرونی	۱۸۹
جشن بلوغ: در میانه بدن و شرع	۱۹۳
بخش پنجم: خنده و شادی در فرهنگ ایرانی	۱۹۷
جوک و فرهنگ خنده	۱۹۹
شاد بودن یا شاد نبودن؛ معضل فرهنگ ما	۲۱۱
گردشگری و نشاط اجتماعی	۲۱۹
بخش ششم: بحران در جامعه و طبیعت ایرانی	۲۲۳
بحران طبیعت و بحران فرهنگ در جامعه ایران	۲۲۵
شاهدان سقوط / عاملان سقوط	۲۳۱
پیرامون بحران آب و روایت‌های ناروا در باب آن	۲۴۱
لزوم تبدیل شدن آب به هسته مرکزی ایدئولوژی جامعه و سیاست ایرانی	۲۴۹
خاکسترهای برپادرفته	۲۵۳
زمینه‌های فرهنگی تخریب میراث فرهنگی	۲۶۹
فهرست منابع	۲۷۵

مقدمه

فرهنگ و جامعه، کلیت‌های پیچیده‌ای هستند که نمی‌توان به‌سادگی مدعی شناخت عمیق آنها شد. از این رو هر تلاشی برای شناخت یک جامعه و فرهنگ را می‌توان نوعی گمانه‌زنی در نظر گرفت، گمانه‌زنی‌هایی که ترکیبی هستند از حدس‌ها و ایده‌های اولیه برای شناخت محیط پیش رو. این موضوع در مورد جامعه ایرانی که ترکیبی چهل‌تکه از فرهنگ‌ها، اقوام و زبان‌ها در تاریخی پرتلاطم است، رنگ و بوی خاص خودش را دارد. در خصوص شناخت جامعه ایرانی با همه پیچیدگی‌های قومی، فرهنگی، مذهبی، زبانی و ... نمی‌توان به‌سادگی از یک شناخت جامع و فراگیر درباره آن صحبت کرد. لذا هر نوشته‌ای و هر پژوهشی در نهایت شناخت بخشی از این جامعه در لحظات خاص و در بسترهای خاصی است. کتاب حاضر نیز چنین وضعی دارد، هرچند به نام فرهنگ و جامعه ایرانی است، اما در نهایت نیم‌نگاهی یا گمانه‌هایی است درباره برخی از وجوه این جامعه و فرهنگ. لذا این اسم فراگیر نه از جهت ادعای عام شناخت همه جانبه جامعه ایرانی، بلکه به جهت تسهیل در نام‌گذاری است.

اما ایده اصلی این جستارهای مختلف در باب جامعه ایرانی، شناخت برخی از ابعاد و وجوه زندگی ما و مکانیسم‌ها و فرایندهایی است که زندگی را نه تنها در سطوح خرد روزمره، بلکه در کلان‌ترین وجه ساخته‌اند. زیرا نمی‌توان این دو سطح را مجزا از هم و گاه

غریبه از هم در نظر گرفت. زندگی در کلان‌ترین سطح خودش همسو و متناسب با الگوها و نظم‌های منطقی و معنایی است که در سطوح خرد کنشگری جاری است. به همین دلیل این نوشتارها از یک سو گاه به ساختارهای کلان و عمیق اشاره دارند و گاه به الگوهای ریز تعامل میان فردی در خردترین سطح زندگی. اما در پس همه آنها، تلاشی است برای شناخت جریان زندگی در این جامعه. البته، نمی‌توان آن را صرفاً نوعی آسیب‌شناسی فرهنگ ایرانی دانست، هرچند وجوه آسیب‌شناختی و مسئله‌شناختی در آن برجسته است، اما مسئله اصلی در پس این جستارها آن است که ما چگونه جامعه و زندگی‌مان را از خلال کنش‌های ریز فردی و ساختارهای کلان اقتصادی و سیاسی می‌سازیم و از این‌رو برای بهبود و تغییر هم نباید صرفاً منتظر معجزه‌ای از آسمان برای شفای ساختارهای سیاسی و اقتصادی باشیم، بلکه تغییر باید در همه سطوح و مهم‌تر از همه از خودمان شروع شود. عمده این جستارها حاصل ایده‌ها و مسئله‌هایی است که در جامعه با آنها مواجه شدم و سعی کرده‌ام پاسخی و توضیحی نسبی برای چگونگی شکل‌گیری آنها فراهم کنم. از این‌رو آنها به معنای دقیق کلمه ایده‌های اولیه‌ای هستند درباره برخی وجوه و مسائل جاری در زندگی خودمان. نیم‌نگاهی کوتاه به این مسائل، برای من تلاشی بوده که قبل از هر چیز خواسته‌ام آن مسئله را قابل فهم سازم و در وهله بعد هم به دنبال فهم راهی برای تغییر بودم. امروزه جامعه ایرانی در موقعیتی قرار گرفته که به جای رویای ایرانی برای آینده‌ای زیبا و خوشبینانه، به سمت کابوس ایرانی رفته است. تلاقی بحران‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و طبیعی ما را به جایی رسانده که بسیاری از افراد دچار تردید در آینده شده‌اند و نگرانی از آینده به یک وجه مشترک عمومی بدل شده است، نگرانی‌ای که بسیار عمیق‌تر از آن است که بتوان به‌سادگی از آن گذشت. چشم‌انداز آینده برای ما دشوار شده است و ماندن و ساختن مستلزم نوعی از خودگذشتگی و بازتعریف اخلاقی جدی برای زندگی و رسالت فردی در این تلاقی بحران‌هاست. از این‌رو نوعی وظیفه و تعهد عمیق برای همه ما ضروری است، آن هم در شرایطی که نمی‌توان در مقابل این شرایط آشفتنه و گاه ناامیدکننده پیش رو ساکت نشست. در مواجهه با این سیلاب بحران‌ها، مهاجرت هم راه درستی نیست که به نتیجه مثبتی برسد، زیرا مهاجرت در نهایت می‌تواند راهی باشد برای نجات خودمان و رهاکردن جامعه به حال خودش. لذا مسئله اصلی ماندن و مواجهه با این

شرایط است. اما نمی توان دست به عمل های عجولانه ای هم زد. قبل از هر چیز ما نیازمند شناخت عمیق بحران ها و گفت وگو بر سر آنها هستیم. این گفت وگوها هستند که می توانند راهی برای رهایی ما و نجات ما فراهم کنند و بستری باشند که ما از خلال کنشگری های فردی و به واسطه نهادهای مدنی بتوانیم روزنه امیدی برای خودمان و نسل های آینده بگشاییم.

جستارهایی که در این کتاب آمده است، بخشی از تأملات من به عنوان یک انسان شناس در جامعه ایرانی است، تأملاتی که در قالب جستارهایی نوشته شده و بیشتر در مجلات و کتاب ها و روزنامه و خبرگزاری ها منتشر شده اند. این جامعه فرصت ها و پتانسیل های فراوانی برای ساختن داشته و دارد و البته این روزها حال بد جامعه ناشی از عملکردهای فاجعه بار ما به عنوان مردم و مسئولان است. به همین خاطر ایده اصلی این جستارها آن است که مسئله اصلی نه در بیرون ما، که دقیقاً در درون ما و از دل ما برخاسته است. بحران هایی که طبعیت ایرانی را به قهقرا کشانده است، در اصل ناشی از عملکرد انسان ایرانی (چه یک فرد عادی و چه یک مقام مسئول) است. از این رو در همه اینها سعی کرده ام ریشه های این وضعیت را نه در بیرون، بلکه دقیقاً در درون و در ساحت اندرونی جامعه ایرانی جست و جو کنم. هرچند نمی توان نقش مسائل بین المللی و ... را نادیده گرفت، اما تأکید خاص من بر عوامل درونی، به دلیل سهم جدی این عوامل در تغییر و اصلاح نیز هست. ما باید بپذیریم که تغییر وضعیت اسفبار جامعه مستلزم مشارکت و اِشَارِ تک تک مردمان برای ساختن و اصلاح امور است. هرچند شخصاً امیدی به اصلاح از خلال نهادهای قدرت ندارم، زیرا صرفاً از طریق تغییرات آرام و تدریجی در بنیان های قدرت و جامعه است که می توان وضعیت را به سمتی برد که آینده برای نسل های بعدی ما، اندکی خوشایند و امیدبخش باشد.

قطعاً اشتباهات و کاستی های فراوانی در این جستارها وجود دارد که ناشی از ضعف من در شناخت مسائل است، از این رو از مخاطبان عزیز هم خواهش می کنم با نقدها و نظرهای خودشان به بهبود کار و اصلاح آن کمک کنند. از خانم اسماء کرچی که در مرتب سازی این کتاب کمک کردند و زحمت آن را تقبل کردند، بسیار ممنونم. از نشر اندیشه احسان و جناب آقای برجی که در میانه این روزگار کم کتابخوان همه توان

خودش را صرف نشر کتاب کرده است، تشکر می‌کنم، امیدوارم هرچه بیشتر شاهد گسترش کتاب در جامعه ایرانی باشیم، چراکه هرچقدر کتاب از سید مصرفی خانواده ایرانی دورتر شود، به جای آن، جهل و تعصب رخنه خواهند کرد. به همین دلیل باید قدردان زحمات ناشران در میانه این اوضاع و احوال نابسامان باشیم.

جبار رحمانی^۱

هیئت علمی مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی

www.ketab.ir